

Leerlooierijen

Voorwoord.

Vooral in Cuijk was in het midden van de vorige eeuw de productie van leer een belangrijke industriële activiteit. Het bood in Cuijk en omgeving veel werkgelegenheid. Met name de fa. Manders en de fa. Regouin waren in die jaren in ruime mate betrokken bij de productie van leer.

Binnen de heemkundegroep van de FotoArchiefDienst ontstond daarom het idee om een nadere publicatie te doen omtrent deze activiteiten in Cuijk en omgeving.

We hebben veel gegevens kunnen halen uit het archief van de FotoArchiefDienst. Ook zijn de genealogische gegevens verzameld van o.a. de families Regouin en Manders. Daarnaast zijn een tweetal ex-werknemers geïnterviewd. Ten tijde van het onderzoek waren we nog in het bezit van een leerlooierijmuseum en een aantal machines uit de leerlooierij van Manders. Deze waren opgesteld in het Tuigleerstraatje. Helaas is de inboedel van het museum en de machines overgedragen aan het museum in Ravenstein, waar zij gelukkig nog steeds bewonderd kunnen worden.

Hoewel er al een notitie bestaat "Herinneringen aan de leerlooierijen in het Land van Cuijk", menen wij toch dat er nog voldoende materiaal voorhanden is, om een nieuwe publicatie uit te geven over deze industrietak.

Januari 2010

- De heemkundegroep van de FAD Cuijk

- Geraadpleegde bronnen:

- Schoenenmuseum in Waalwijk
- Diverse artikelen in Wikipedia en andere internet artikelen

1 Geschiedenis van het le(d)er.

Als we uitgaan van de evolutietheorie van Darwin, loopt de mens al sinds ongeveer een miljoen jaar recht op. Omdat we hierdoor bij het lopen niet langer onze handen gebruiken, kwam er twee keer zoveel gewicht op onze voeten. Het duurde dan ook niet lang of de mens had materiaal gevonden in de vorm van dierenhuiden om zijn voeten te beschermen. Deze materialen waren in grote mate voorhanden. Door de huiden te drogen ontstond materiaal, dat tenminste enige bescherming van de voeten tot gevolg had. De mens had, al was het primitief, de schoen uitgevonden.

In het woordenboek der "Oud Nederlandse Taal" wordt het product le(d)er als volgt omschreven: "Benaming voor eene stof, verkregen doordat men dierenhuiden zoodanig heeft bewerkt dat zij veel beter weerstand bieden aan invloeden, die ze tot verrotting zouden doen overgaan, terwijl zij toch hunne buigzaamheid niet hebben verloren."

Le(d)er is materiaal dat gemaakt wordt van de huid van voor vleesconsumptie gedode dieren, bijv.: koeien, schapen en geiten etc.. De luxere leersoorten zijn afkomstig van bijvoorbeeld een hert of kalf. Van beschermde diersoorten (zoals bepaalde slangensoorten en krokodillen) wordt vooral klein lederwaar gefabriceerd zoals tassen, portemonnees e.d. Overigens kan de import van huiden van deze beschermde dieren verboden zijn. Dit is per land verschillend. Ook de huiden van sommige kraakbeenvissen, zoals haaien en roggen worden of werden wel tot leer verwerkt. Veganisten maken bezwaar tegen het gebruik van leer, omdat zij tegen het doden van dieren in het algemeen zijn. Voor de productie van leer worden, in tegenstelling tot bont, geen dieren apart gehouden en/of gefokt. Het is een restproduct van de vleesconsumptie en de prijs

hiervan hangt dan ook o.m. af van de hoeveelheid vlees die er in de wereld geconsumeerd wordt. Leer wordt gebruikt voor vele doeleinden zoals tassen, schoenen, jassen, meubels etc. Motorrijders dragen vaak leren pakken om zich te beschermen tegen valpartijen. Het dragen van leer heeft voor sommigen ook een seksuele betekenis, hetgeen men fetisjisme noemt.

Omdat leer kostbaar, is wordt tegenwoordig ook veel gebruik gemaakt van kunstleer of imitatieleer. In opnieuw het woordenboek der "Oud Nederlandse Taal" wordt kunstleer als volgt omschreven: "Een dicht geweven katoenen stof, die met één of meer lagen eener taaie oplossing van elastieke gom in vluchtige steenkolenteerolie tot een vrij aanzienlijke dikte bestreken is." Vaak krijgt kunstleer een kunstmatige geur mee om het op echt leer te doen lijken.

Echt leer heeft wel enig onderhoud nodig. Vooral schoenen moeten, om het leer soepel te houden, regelmatig gepoetst worden met schoensmeer. Lederen kleding, zoals motorkleding, wordt bij voorkeur ingewreven met speciaal ledervet.

Leer dat in de bodem terecht komt, blijft goed bewaard. Er zijn leren voorwerpen bekend uit de Middeleeuwen, de tijd van de Romeinen maar ook van de ijsmummie Ötzi uit 3300 v. Chr. Deze had leren voorwerpen bij zich, waarvan de diersoort zelfs nog bepaald kon worden. Naast een schoen had Ötzi o.a. een kalfsleren riem om zijn middel, een lendenschort van geitenleer, beenbeschermers van geitenleer, een knielange leren jas, een halfbolvormige muts van berenvacht met leren kinband, een pijlkoker van hertenleer en een gordel van kalfsleer met buidel voor diverse benodigdheden.

Een beeltenis van Ötzi, zoals hij er vermoedelijk moet hebben uitgezien.
(foto: Nederlands Leder en Schoenen museum)

Geleerden denken dat de mens tijdens de IJstijd is begonnen met het dragen van dierenhuiden om zijn voeten. Grote dierenhuiden beschermden de voeten van holbewoners tegen rotsen en doornen. De eerste sporen van voetschoeisel zijn gevonden in rotstekeningen van de late paleolithische periode, zo'n 15.000 jaar geleden. Spaanse grottekeningen tonen mensen die dierenhuiden om hun voeten dragen. Een groot nadeel was natuurlijk dat deze huiden vergingen en snel wegrotten.

Ook bij opgravingen in Cuijk zijn zeer bijzondere leervondsten gedaan. Er zijn o.a. gedeelten van Romeinse schoenen gevonden.

Toen men eenmaal de methode had gevonden om huiden te looien, waardoor een veel langere levensduur was gegarandeerd, nam de productie van uit leer bestaande producten enorm toe, waarbij vooral de schoenindustrie een belangrijk onderdeel vormde. Het was nu niet alleen een product dat dienstbaar was aan enig gemak, maar ook de mode van de leerproducten ging een belangrijke rol spelen. In het volgende hoofdstuk zullen we zien hoe deze producten van leer zich in de diverse culturen ontwikkelden.

De geschiedenis van producten gemaakt van leer.

Tegenwoordig hebben we voor iedere gelegenheid wel een ander paar schoenen. Werkschoenen met stalen neuzen voor in de fabriek of op de bouw, sportschoenen voor op de tennisbaan, wandelschoenen voor in de vakantie en pumps voor een avondje uit. Laarzen, kinderschoenen, sandalen, ga zo maar door.

Ook leren artikelen zoals portemonnees en tassen zijn massaal voorhanden. Dit is niet altijd zo vanzelfsprekend geweest. Aanvankelijk gebruikte de mens dierenvellen om de voeten te beschermen, maar ook om zich te weren tegen de kou. Echter deze onbewerkte dierenhuiden hadden geen lange levensduur.

En al snel werd er een manier gevonden om de huiden zodanig te bewerken dat zij langer mee gingen. En daarmee was de productie van leer uitgevonden, zij het nog op primitieve basis. De vervaardiging van allerlei producten van leer, liet dan ook niet lang op zich wachten.

In Europa werden al schoenen en leren jassen gemaakt in de periode 15.000-12.000 voor Chr.

Schoenen werden van verschillende soorten leer gemaakt: berenhuid voor de zool en hertenleer voor het bovenwerk. Schoenen met brede zolen, die ook geschikt waren om op sneeuw te lopen. In de schoen werd hooi aangebracht, dat verpakt werd in een netstructuur en bedoeld was voor isolatie en meer warmte.

Schoenen in de prehistorie

In de periode van 15.000 tot 12.000 voor Chr. werden schoenen voornamelijk gedragen om de voeten te beschermen tegen de kou. Om de huiden van dieren soepel te maken, zodat ze gebruikt konden worden voor de schoenfabricage, werden ze schoongemaakt met vuurstenen schrapers en ingewreven met rode oker.

Van de huiden werden niet alleen schoenen van gemaakt, maar ook kleren. De schoenen werden met een riempje om de voeten gebonden.

Replica van een prehistorische schoen
(foto: Nederlands Leder en Schoenen museum)

De Egyptenaren

Tot ca. 1500 voor Chr. was het in Egypte heel normaal om op blote voeten te lopen. Schoenen werden gezien als status-symbool en niet als gebruiksvoorwerp. Geleidelijk aan werd het echter minder fatsoenlijk om op blote voeten te lopen.

Replica van een vrouwensandaal van papyrus zoals die in Egypte gedragen werd.
(foto: Nederlands Leder en Schoenen museum)

Rijke mensen hadden schoenen of sandalen van zacht leer, versierd met juwelen en goud. Vrouwen droegen vaak schoenen in de vorm van een bootje, gemaakt van gevlochten riet. Farao's droegen ook sandalen van papyrus en leer (zie boven). Het model van de sandaal was voor arme en rijke mensen meestal hetzelfde, maar het verschil bestond uit de versieringen en het materiaal waarvan ze waren gemaakt. Leer en papyrus waren duur, gevlochten riet en palmbast niet. In die tijd had je al leer in allerlei kleuren: paars, groen of purper voor volwassenen en rood of groen voor kinderen.

Lederen sandaal uit Egypte 1500 tot 1000 voor Christus.
(foto: Nederlands Leder en Schoenen museum)

Werklieden droegen stevige leren schoenen, die een beetje op onze pantoffels lijken. Priesters hadden heel speciale schoenen. Die mochten niet van leer zijn omdat de huid van gedode dieren als onrein werd beschouwd en de drager ervan daarmee de goden zou ontstemmen. Daarom bonden de priesters repen papyrus over elkaar heen om hun voeten te beschermen.

Schoeisel uit het oude Egypte (foto's: Nederlands Leder en Schoenen museum)

De Romeinen.

De Romeinen maakten veel gebruik van leer voor allerlei doeleinden. Zo marcheerde de Romeinse infanterie door de modder ons land binnen op schoenzolen die voorzien waren van spijkers.

Schoenzool van een Romeinse schoen.

In deze leren schoenzool uit de Romeinse tijd zijn de ijzeren spijkergaten nog zichtbaar. Die beschermden de zool tegen slijtage, met name snel slijtende delen als hak en tenen. Daar is de 'spijkerdichtheid' dan ook het grootst. Ook zorgde het beslag ervoor dat de soldaten niet uitgleden op de modderige wegen. Waarschijnlijk waren het de voorlopers van de spikes uit onze moderne tijd! Om de voetzool tegen de ongetwijfeld irriterende spijkers te beschermen, legde de drager stukjes textiel in zijn schoen.

*Voorbeelden van Romeinse schoenen en sandalen.
(foto's: Nederlands Leder en Schoenen museum)*

De toepassing van schoeisel in het dagelijks leven van het Rome in de Romeinse tijd:

Wat schoeisel betreft, bestond er geen onderscheid tussen man en vrouw: beiden droegen dezelfde soorten schoeisel.

Bij toga en stola pasten de calcei. Dit waren lederen schoenen die de hele voet bedekten en soms tot aan de kuiten reikten. De tong ervan werd versierd met een halve maan uit ivoor of zilver.

De calcei werd met vier riempjes om het been bevestigd. De calceien van de vrouwen waren af en toe versierd met parels of andere snuisterijen.

*Replica van een Romeinse Calceischoen.
(foto: Nederlands Leder en Schoenen museum)*

Binnenshuis droeg men sandalen (soleae, sandalia), die bevestigd werden met leren riempjes die men tussen de tenen doorhaalde.

Het werd als onwettig beschouwd in het openbaar te verschijnen op sandalen i.p.v. op calcei. Anderzijds was het even onbetamelijk om, wanneer men ergens uitgenodigd was, daar de hele tijd calcei te dragen. Daarom stuurde men een slaaf vooruit om de sandalen al te brengen naar de plaats waar men uitgenodigd was.

Een arme Romein die ergens uitgenodigd was, kon je herkennen aan het feit dat hij zijn sandalen zelf onder de arm moest meenemen.

Armere mensen droegen ruwer schoeisel dan hierboven beschreven: de pero, een schoen van ongelooid leder.

Soldaten droegen caligae, sandalen met een versterkte zool.

Slaven en landbouwers droegen sculponea, een soort klompen met een houten zool.

*Schoenen gevonden bij opgravingen nabij
Wijster in Drente
(foto: Nederlands Leder en Schoenen museum)*

De schoenen gevonden bij opgravingen in Wijster (Drenthe) dateren van het laatste kwart van de 4e eeuw. De schoen was aan de achterzijde voorzien van een bronzen spoor hetgeen zou kunnen betekenen dat de bezitter een ruiter is geweest. Deze schoen moet ook in de Romeinse tijd al een waardevol en kostbaar bezit zijn geweest, want de eigenaar heeft in ieder geval, nadat de zool was doorgesleten, de schoen omstandig laten repareren met opzetstukken.

Dit laatste was voor schoenwerk in die tijd zeker niet gebruikelijk

Bij opgravingen in de Maas bij Cuijk, naar pijlers van een Romeinse brug die daar tot in de 4e eeuw heeft gelegen, zijn ook leervondsten gedaan. Uit deze vondsten heeft men een goede indruk gekregen van de alledaagse kleding ten tijde van de Romeinen.

"De schoenen geven ons een inzicht in de kleding en de culturele achtergronden van de 4e-eeuwse bewoners van Cuijk. Er zijn duidelijk twee tradities: aan de ene kant sterk mediterraan aandoende lage veterschoenen, sandalen en slippers; en aan de andere kant rekbare ruitjes-schoenen die beter passen in een Germaanse traditie. (Overgenomen uit een publicatie van Muriel van Driel-Murray).

*Romeinse sandaal
gevonden in de
Maas bij Cuijk*

*Replica van
deze
Romeinse
sandaal*

Middeleeuwen

(foto: Nederlands Leder en Schoenen museum)

Deze schoen overleefde lange tijd en was nog steeds populair in de Middeleeuwen. Net als de kledij, was de schoen vanaf het begin van deze periode sterk onderhevig aan modegrillen, voornamelijk waar het de gegoede burgerij en de adel betrof. De eerste echte Europese modeschoen is waarschijnlijk de snavelschoen met spitse punt, die rond 1200 door de Kruisvaarders werd "meegebracht" van hun reizen naar het Heilige Land. Het werd een statussymbool voor ridders en rijke burgers. Gewone mensen hadden leren muilen met een houten zool, klompen of eenvoudige leren schoenen die om de enkel gebonden werden. Nieuw in die tijd waren de sluitingen: riemen, knoopveters, rijgveters, leren knoppen en gespen.

*De Schoen maa ker.
Siet op het middel niet, Maar daar het ont gerchiet*

*De voet besluit sich in de Schoen,
Doch 't is niet om de Schoen te doen;
Maar, om den weg daar mee te treden:
De Ziel woond wel in vlees en bloech,
Maar 't sij haer, als den schoen de voet,
Om mee te gaan, naa't land van vreecken.*

De schoenmaker zoals die door Jan Luyken in een gravure werd vastgelegd. Het is gedateerd 1695. Lees vooral ook het gedicht onder de prent.

Na de Middeleeuwen ontwikkelde zich in Engeland de Tudor-stijl. Deze schoenen begonnen meer en meer te lijken op de modellen zoals wij ze nu kennen. In de late zestiende eeuw ontstonden de eerste schoenen met een ronde neus. Deze werden met veters vastgemaakt en hadden al een zogenaamde tong.

In 1580 introduceerde koning Hendrik III van Frankrijk de hoge hak. Dit modesnuffje was in eerste instantie alleen voor de adel bestemd; pas in de 17de eeuw werd de hak door grote groepen mensen gedragen.

In de zeventiende eeuw kwamen de grote gespen terug. Mannen droegen ze op stompe neuzen, terwijl de dames puntige schoenen droegen.

Het hof van Lodewijk XIV (de "Zonnekoning") in Versailles, vlak bij Parijs, gaf de toon aan in de mode. De gespen, rozetten, strikken en juwelen waarmee de edelen hun schoenen versierden, werden in heel Europa nagemaakt.

(foto: Nederlands Leder en Schoenen museum)

In de achttiende eeuw droegen vrouwen vaak schoenen, die bij het patroon van hun jurk, vaak met borduursels, pasten. De hakken werden steeds platter. Frankrijk gaf in deze Rococo-periode nog steeds de mode aan. Smalle schoentjes van satijn, fluweel, zijde of fijn leer, versierd met gespen van zilver of bezet met diamanten of stras (geslepen glas op folie, een namaak edelsteen) pasten goed bij de uitbundige kleding in die tijd.

Aan het begin van de negentiende eeuw was de schoenenmode sober. Er werden lage schoenen gedragen van leer of satijn met rechte neuzen en hooguit een klein strikje als versiering. Hoge hakken zag je niet meer.

Rond 1820 kwam er wat meer variatie. Er verschenen enkellaarsjes van leer of soms gedeeltelijk van linnen, met een vetersluiting opzij voor de dames. Dit werden bottines genoemd. De heren droegen soms zwarte leren laarzen.

Gedurende de negentiende eeuw waren laarzen-in-legerstijl helemaal in voor de heren. Vrouwen droegen voornamelijk dure en bijzondere hofschoentjes, van materialen als zijde, satijn en leer.

Na 50 jaar kwam ook de hak weer terug.; eind 19e eeuw deed de sportschoen zijn intrede.

De leder- en schoenindustrie.

De leder- en schoenindustrie is vooral ontstaan in Midden Brabant, met name in de Langstraat. Toen rond 1600 de welvaart in dit gebied ging teruglopen, gingen vooral boeren in de wintermaanden over op het bewerken van huiden tot leer, waarvan dan vooral schoenen werden gemaakt.

Eikenschors, ook wel eek genoemd, is een grondstof voor het looien en was in voldoende mate aanwezig. Ook waren er veel beekjes in de omgeving met helder stromend water, waarin de huiden gewassen werden. De in de winter gemaakte producten werden dan op de vrijmarkten in de steden verkocht.

De schoenmakersgilden in de grote steden, zoals Amsterdam en Leiden, maakten hiertegen echter bezwaar, dit natuurlijk om hun eigen markt te beschermen. Dit leidde zelfs een tijdlang tot een verbod om schoenen in die steden te mogen verkopen.

Met de komst van de machines kreeg de vervaardiging van schoenen een fabrieksmatig karakter en kwam vooral in de Langstraat de productie op grote schaal echt op gang.

Een schoenenfabriek in Cuijk

Ook in Cuijk heeft een schoenenfabriek gestaan. Op 24 december 1929 schrijft de Echo onder het kopje: "Een belangrijke aanwinst op industriegebied in Cuijk. De Schoenfabriek "Darling" officieel geopend".

De officiële opening was in december 1929. De Gebr. Van Embden, die al enige jaren met succes in Nijmegen schoenen fabriceerden, hadden behoefte aan uitbreiding van hun activiteiten. De gunstige ligging van Cuijk aan het spoor, de Maas en verharde provinciale wegen leidde o.a. tot het besluit om hun bedrijf naar Cuijk uit te breiden. Er werd een geheel nieuwe fabriek gebouwd. Bij de opening sprak de architect over 'ene aangename samenwerking met de eigenaren die zeer vooruitstrevend waren'. "Dankzij de krachtige medewerking van flinke aannemers, kwam de bouw in 40 dagen zover dat de machines konden worden opgesteld" aldus de verslaggever van de Echo.

Belanghebbenden, die in de fabriek werden rondgeleid, kregen daarbij het proces van de fabricage volledig te zien. De alleenverkoop van "Darling schoenen" was opgedragen aan het schoen- en ledermagazijn "De Maas" (van Stiphout en van Raaij) in Cuijk.

Het aantal geproduceerde schoenen bedroeg 500 per week en waren hoofdzakelijk damesschoenen. Er werkten rond de 25 personen in het bedrijf. Nog onbekend is waar het bedrijf heeft gestaan en tot hoe lang de productie heeft geduurd.

2 Geschiedenis van het leerlooien

Om al deze producten te kunnen maken, moest er dus veel leer worden geproduceerd. We hebben gezien dat de mens er al snel was achter gekomen, dat hij met huidenvellen zijn voeten kon beschermen. Ook had hij snel door, dat de huiden harder werden door het uitdrogen en dat het product daardoor minder slijtage vertoonde en dus langer meeging. We kunnen daarom stellen, dat toen het product leer min of meer was uitgevonden, het beter en sneller bewerken van de dierenhuiden ook een aanvang nam.

De bewerking van huiden tot leer heeft meerdere fasen gekend in de geschiedenis. Het bewerken en conserveren van de dierenhuiden heeft door de eeuwen heen dan ook vele wijzigingen ondergaan. Vooral in de laatste honderd jaar zijn er veel machines uitgevonden, die het proces van looien hebben vergemakkelijkt. Ook nieuwe chemische producten hebben bijgedragen aan een betere en snellere productie van leer.

Maar we kunnen ook vaststellen, dat het proces van looien tot het begin van de negentiende eeuw weinig verandering heeft ondergaan. Ook daarna is aan het principe van looien niet zoveel veranderd. Machines hebben er voor gezorgd dat de productie van leer massaal toenam. Zoals bij alles wat wordt gefabriceerd, streeft de mens ernaar om een zo goed mogelijk product te vervaardigen met zo min mogelijk kosten.

Het looien van huiden werd lange tijd als een huisambacht uitgeoefend. Op kleine schaal werden er huiden 'fabrieksmatig' geloid. Het uiteindelijke product leer werd dan, al dan niet op contract, aan de fabrikanten verkocht. Er waren in die tijd dan ook veel ambachtelijke looierijen in Noord Brabant en met name in de Langstraat. Hier vestigden zich dan ook de fabrikanten van de leerproducten en dan vooral op het gebied van schoenen. Deze bedrijvigheid vond plaats vanaf de achttiende eeuw.

De oudste looierij die in Nederland bekend is, werd gevonden bij opgravingen in 1976 in Den Bosch. Uit de resten die daar gevonden zijn, heeft men kunnen aantonen dat er al in de 12e eeuw op die plaats huiden werden geloid.

Ook in Maastricht heeft men bij opgravingen diverse looierijen kunnen ontdekken. Deze looierijen waren geconcentreerd in het Jekerkwartier. Vooral omdat bij het looien veel water moest worden gebruikt, vindt men daarom looierijen vaak bij stromend water. In Maastricht was dat de Jeker. Ook heeft men daar in diverse panden aan de Jeker nog grote rechthoekige bakken gevonden, die gebruikt werden voor het looien van de huiden. De namen als Grote Looierstraat en Kleine Looierstraat en de Witmakerstraat herinneren nog aan die tijd.

Hier in Maastricht werd vanaf de late middeleeuwen tot aan de 19e eeuw door menigeen het looiersvak uitgeoefend.

Inkijk in de Looiersgracht in het Jekerkwartier in Maastricht toen deze nog niet was gedempt. De bebouwing aan weerszijden van de gracht dateert uit de 17e en 18e eeuw. Aan de leerlooiers, die eens het straatbeeld bepaalden, herinneren de net gewassen huiden die hangen te drogen en de grote houten kuipen waarin de huiden tot leer geloooid werden.

Het leerlooien, dat begonnen was als huisvlijt, groeide uit tot een ambachtelijke productie. Mede omdat er veel vraag was naar diverse soorten leer en in diverse kwaliteiten.

In de 19e eeuw ontstonden in het hele land de grotere leerlooifabrieken, die de productie van de kleine ondernemers overnamen. In 1850 waren er ongeveer 750 leerlooierijen in Nederland. Meer dan 500 waren er alleen al in Brabant gevestigd, waarvan een groot deel in de Langstraat, waar zich nu ook de schoenfabrieken vestigden.

Veel straatnamen in veel plaatsen herinneren nog aan het looien van leer. Ook in de familienamen kan men het ambacht terugvinden zoals: van Leer, Velleman, Huidekoper enz.. De leerlooiers werden rond de 15e eeuw aangeduid als "stinkers."

In 1750 ontstaan de eerste drie looierijen in Brabant in de buurt van Waalwijk. In 1806 waren er in Brabant 460 en in 1938 nog 150 looierijen. Het hoogtepunt van de productie van leer lag rond 1950.

In Cuijk gaf deze bedrijfstak toen nog werk aan ruim 125 werknemers.

Er ging echter binnen deze bedrijfstak veel veranderen. Door de komst van de elektriciteit werden de drijfriemen, die bij stoomaandrijving nodig waren, overbodig. Tuigleer verdween door de mechanisatie op de boerenbedrijven.

Het in Cuijk geproduceerde leer werd te duur voor de schoenfabrieken. De productie van de schoenfabrieken liep terug door de invoer vanuit de goedkopere landen o.a. Italië. Ook het rubber, als vervanger van zoolleer, deed zijn intrede. Het zeemleer verdween mede door een veranderde levensstijl, o.a. de grote schoonmaak in het voorjaar verdween grotendeels en dus waren er ook geen schoonmaakmiddelen als zeemdoeken meer nodig.

Er bleven, na sanering en sluiting door o.a. faillissementen, nog maar enkele leerlooifabrieken over.

In Cuijk verdween deze industrie eind jaren zestig volledig. Tot voor kort hielden het Leerlooiersmuseum en de machines in het Tuigleerstraatje de herinnering aan de gloriejaren van deze bedrijfstak nog levendig.

Dat er in Cuijk en omgeving grote fabrieksmatige looierijen ontstonden, zoals Regouin en Manders, kwam door de aanwezigheid van de drie belangrijke grondstoffen die daar aanwezig waren.

De vele graslanden in het Land van Cuijk, vooral langs de Maas, zorgden ervoor dat er ook veel vee werd gehouden. En dus was er ook veel handel in huiden. De huiden waren bovendien van zeer goede kwaliteit, geschikt voor het vervaardigen van vetleer, zoolleer en tuigleer.

Er groeiden veel eikenbomen, waardoor men rijkelijk voorzien was van de schors (eek) van deze bomen. Eikenschors was al lang in gebruik als looistof.

Dan was er de Maas dichtbij, dus voldoende water de derde grondstof voor het looien.

3 Het looiproces.

Van huid tot leer.

Zoals we al gezien hebben, is het fabrieksmatig fabriceren van huiden tot leer iets van de laatste honderdvijftig jaar. Ook gereedschap en machines zijn we in die tijd meer gaan gebruiken. Het proces van het looien van huiden tot leer is iets wat tot op de dag van vandaag nog dezelfde procedure moet ondergaan. De looistoffen en de moderne apparatuur hebben er echter voor gezorgd dat het proces aanmerkelijk is verkort.

*De Leerbereider.
Wat helpt de Slaaven, Daar 't best vergeeten zij.*

*Al is het Vel niet goed om'teeten,
't is daarom niet onwaard versmeeten:
't Word al door vlyt tot nut gebracht:
Behalven 't groot profijt der Zielen;
Dat laatmen slingren en vernielen,
Als voddren, die men niet en acht.*

*De leerbereider (een prent van Jan Luyken uit de 17e eeuw).
Het gebruik van de vleesboom om de huid te ontvetten werd in 1950 ook nog toegepast.*

Hoe verloopt nu het proces van huid tot leer?

Allereerst constateren we dat er vele soorten leer nodig zijn, zoals voor schoenen, tuigleer voor paarden, drijfriemen voor machines, leren kleding, leer voor de meubelindustrie, voor kleine lederwaren als tassen e.d., zeemleer enz.. Niet ieder dierenvel is geschikt voor al deze toepassingen.

Voordat het looien van de huiden kan beginnen, moeten er eerst een aantal handelingen plaatsvinden met de ruwe huiden.

Een dierenhuid bestaat uit drie lagen: de opperhuid met haren, een hoornlaag en een slijmlaag; de lederhuid met een nerfkant en een vleeskant; de onderhuid die uit bindweefsel bestaat. Alleen de lederhuid is geschikt om leer van te maken.

Het smarten.

De huiden werden ontdaan van 'ruigte en haar' zoals ook in het gedicht van Jan Luyken staat. De huid moet eerst goed worden schoongemaakt en moet daarom worden ontdaan van haren en vet. Om dit proces goed te laten plaatsvinden wordt de huid meerdere keren in water gespoeld en in vochtige ruimten gehangen. Bij dit proces wordt ook warm water en kalk gebruikt. Dat bevordert het verwijderen van de haren van de huid. Het water mag ook weer niet te heet zijn, want dan bestaat de kans dat de huid smelt of te slap wordt. Het is eigenlijk een soort van rottingsproces. Bacteriën tasten het bindweefsel aan en het verwijderen van de haren en daarbij ook alle ongewenste vetlagen gaat dan beter en sneller.

Het is wel een smerig werk. Het restafval wordt opgeslagen in putten.

Ontvlezen van de huid.

Na het proces van het smarten, begon het volledig ontvlezen van de huid. Hierbij werd al het vet van de huid verwijderd.

Bij dit proces wordt gebruik gemaakt van een zogenaamde vleesboom en een daartoe ontworpen.

Zie ook de prent.

Het ontvleesmes heeft 2 handvatten.

Door steeds naar een kant te schrapen kon men het vet van het vlees verwijderen. Het overtollige vet en de haren werden bewaard. De haren en het vet werden op geregelde tijden opgehaald om te worden gebruikt bij de productie van lijmstoffen.

Het mag duidelijk zijn dat de bewaarplaatsen van deze grondstoffen veel ongedierte aantrok, vooral veel ratten.

Ontvlezen van de huid

Het gletten van de huid

Doel van deze handeling is de in de huidporiën aanwezige stoffen als vet en talk te verwijderen. Hiervoor werd de huid ongeveer 15 minuten in heet water gedompeld. Daarna werd de huid omgekeerd op een boom gelegd. Dan werd met een bot mes over de huid gewreven in de richting van de haargroei. Daardoor wordt het vet en talk, dat zich in de poriën bevindt, verwijderd. Deze zogenaamde vleesbomen zijn heel oud. Na de 2e wereldoorlog zijn alle voorgaande handelingen overgenomen door machines.

Het looien van de huid

Na deze behandelingen kon het eigenlijke looien van de huid beginnen.

De huiden werden in de looiputten gestapeld. Tussen iedere huid kwam een laagje gemalen eikenschors (eek) van ongeveer 2 cm. Eikenhout was in het Land van Cuijk in ruime mate aanwezig.

Eikenschillen of eikschillen, eekschillen.

Het schillen gebeurde in het voorjaar en was dus seizoensarbeid. De bast werd gebruikt in de leerlooierij.

De beste schors was van bomen die rond de zeven tot tien jaar oud waren. De bast werd van de boom verwijderd en in stukken gehakt. Daarna ging hij naar de molenaar om gemalen te worden. Later deed de leerlooier dit zelf. Hij had daarvoor een eigen molen ontworpen.

*Leerloomolen.
Hiermee werd de eiken bast gemalen.
De run die overbleef werd gebruikt bij het looien.*

De putten, die eveneens gemaakt waren van eikenhout, waren ca 1.75 m lang, breed en ook 1.75 m diep. De eikenschors, ook wel run genoemd, werd na 6 á 8 maanden ververst.

Om een goed stuk leer te krijgen, duurde het looien in die tijd 1,5 tot 2 jaar. Het gelooide leer werd daarna nogmaals goed afgespoeld. Dit gebeurde meestal in grote roterende tonnen.

Roterende tonnen waarin de huiden na het looi-proces werden gedaan om "gaar" gemaakt te worden.

Na het afspoelen werd het leer gedroogd in daarvoor speciaal aangelegde donkere drooghokken. De huiden werden met klemmen in de hokken opgehangen om te drogen. Als de huiden waren gedroogd was het proces in feite klaar. Men had dan een stuk leer. Belangrijk was nog waarvoor de huid werd gebruikt.

Al naar gelang de toepassing van het leer vond nog het slichten plaats.

In de loop van de laatste eeuw is het proces van leerlooien aanmerkelijk korter geworden. Matthias Regouin, ging in de negentiende eeuw nog op reis nadat hij de huiden te looien had gelegd, omdat het proces ruim een jaar duurde; in de twintigste eeuw is het looiproces teruggebracht tot minder dan een maand.

Ook werden de looistoffen verbeterd. Er werd niet alleen eikenschors gebruikt maar ook andere nieuwe producten zoals myrabolanen, afkomstig uit India of mimosa uit Zuid Afrika. Ook het systeem van looien werd gewijzigd.

Nadat de huiden enkele weken in de putten hadden gelegen werden de huiden "gaar" gemaakt in looivaten. Dit waren grote roterende vaten waarin de huiden werden gedompeld. Daarna werden ze, als ze half gedroogd waren, geperst met een handpers. Later gebeurde dit machinaal.

Een andere manier om leer te conserveren is om deze te roken. De huiden gaan nu niet in de looikuipen maar worden gerookt. Er wordt aangenomen dat de kleding van de Ötzi-man op deze manier was vervaardigd

Nog een andere manier om leer te looien, is het gebruik maken van de hersenen van het dode dier. Van de hersenen wordt een papje gemaakt en dit mengsel wordt in de vochtige huid gewreven. Belangrijk is dat heel de huid 'door en door' wordt doorweekt met dit mengsel. In plaats van hersenen kunnen ook eieren worden gebruikt. Hiervoor worden ongeveer 16 eieren met 4 liter water gemengd. De huid wordt ongeveer 16 uur in dit mengsel gelegd. De huid wordt daarna uitgewrongen en op een schaduwrijke plaats gedroogd..

Door het leer tenslotte te bewerken met olie of dierlijk vet kreeg men bovenleder. Door toevoeging van mineralen, met name aluin (= dubbelzout van aluminium- en kaliumsulfaat) en keuzenzout, werden de fijne leersoorten gelooid. Het gaat daarbij vooral om vellen van kleine dieren, zoals konijnen, schapen en geiten. Van witleder werden vooral harnassen en paardentuig vervaardigd.

De looiers die bij de productie van de drie genoemde leersoorten betrokken waren, hadden elk een eigen benaming. De eerste groep was die van zoolleerlooiers, de tweede die van de witmakers en de derde die van de leertouwers, huidenvetters of cordeweners. Samen met de bontwerkers vormden deze drie groepen de vier ambachten die zich met de leerbewerking bezighielden.

De leertouwers waren aangesloten bij de schoenmakers en hadden een gemeenschappelijke luibe (=gildehuis), waar zij hun bijeenkomsten en vergaderingen hielden.

Cuijk, februari 2015
De Heemkundegroep van het FAD